

Sovjets upplösning – det georgiska jordbrukets kris

Aspekter av Georgiens rurala produktionsfall – fokus Kakheti

Georgien hade under Sovjets styre ett av de mest effektiva jordbruken i hela unionen. Landet har årtusenden av stolthet i sin jordbrukskultur, inte minst i de vinodlingar som här växte fram för 7000 år sedan som de första i världen (The Georgian Wine Society, 2011). Mer än 80 procent av befolkningen arbetade i början av 1900-talet i jordbruket och många republiker i Sovjet var under unionen beroende av import från landet (Bondyrev *et al.*, 2015). Idag präglas landsbygden av avfolkning, även om hälften av georgierna än idag bor kvar i rurala delar av landet (Bondyrev *et al.*, 2015).

Enligt en rapport från UNDP (*United Nations Development Programme*) ökade grannarna Armenien och Azerbajdjan sin jordbruksproduktion efter Sovjets fall. Georgien såg en motsatt utveckling. Georgiens produktion inom jordbruket är idag under 50 procent av den nivå de nådde upp till under Sovjettiden (Welton *et al.*, 2013). Men varför? De naturliga förutsättningarna är desamma som innan upplösningen: Georgien har med 22 mikroklimat goda förutsättningar för olika typer av jordbruksproduktion (Georgian National Investment Agency, 2015) och har fortsatt mer än dubbla nederbörds mängder som sina grannländer (Millns, 2013). Vad var det som hände? En månad på resande fot

genom landet och främst regionen Kakheti i östra Georgien (se figur 1) gav viss insikt i landets rurala produktionsfall.

– Den mark som låg längre bort övergav vi, den vid huset blev livsavgörande

I stora delar av Kakheti, såväl som i hela Georgien, syns spåren av övergivna kolchoser, de storskaliga kollektiva jordbruk som bedrevs under Sovjetunionen. Unionens upplösning gjorde att marknaden för georgiska jordbruksvaror praktiskt taget försvann över en natt, då det plötsligt inte fanns någon fungerande stat att tala om. För att motverka katastrof genomförde dåvarande regering en stor landreform, där de stora kolchoserna styckades upp i småbruk i ett försök att matsäkra ett samhälle på väg in i djup kris (Welton *et al.*, 2013). Vi träffar Irakli Kochlamazashvili, på *International School of Economics at Tbilisi State University* (ISET) i Tbilisi, där han såväl undervisar som forskar i det rurala Georgiens utveckling. Irakli kan minnas hur hans familj 1995 blev tilldelad omkring två hektar mark på tre olika platser i landet, varav en låg 200 kilometer från deras hemort. Han medger att landreformen var nödvändig för att förhindra massvält, men också hur kaoset kring

reformen var total. ”De nya markerna var knappt tillräckliga att livnära sig på. Den mark som låg längre bort övergav vi, den vid huset blev livsavgörande” säger Irakli. Alla familjer fick mark att odla på, men skillnaden på storlek, tillgänglighet och jordmån skilde stort. Många georgier blev nu tvungna att sköta ett självförsörjande jordbruk för att kunna klara livhanken (Tsikhelashvili *et al.*, 2012).

Iraklis föräldrar var inte heller utbildade jordbrukare, hans far var ingenjör under Sovjettiden. ”Om vi mot förmodan hade gödningsmedel visste vi ändå inte hur vi skulle använda det.”, berättar Irakli. Den rurala befolkningen är till viss del utbildad inom jordbruket till följd av

avbefolkning och omplacering (The European Union’s Neighbourhood Programme, 2012). Det Irakli lyfter håller dock på att förändras i dagens Georgien. Under en exkursion norr om Tbilisi träffar vi studenter från *Ilia State University*, där några förklarar att de utbildar sig inom jordbruket för att hjälpa sina föräldrar. Många vet att grödor kan besprutas för att motverka insektsangrepp, men inte med vad eller hur mycket, än mindre hur de skördar med traktor på effektivt vis. Men en yngre befolkning som utbildar sig inom jordbruket ger hopp om framtiden.

Den landplätt som Iraklis familj blivit tilldelad 200 kilometer bort är belägen i Kakheti i sydöstra Georgien (se figur 1).

Besökstopp i Georgien

Teckenförklaring

- Besöksplatser
- ★ Tbilisi
- Regionen Kakheti
- Övriga regioner i Georgien
- Övriga länder
- Regionsgränser

Kartunderlag, studieområdet: GADM.org, CGIAR-CSI.org
Kartunderlag, översiktsbild: Eurostat
Kartprojektion, studieområdet: Transverse Mercator
Kartprojektion, översiktsbild: Lambert Conformal Conic
Koordinatsystem, studieområdet: WGS 1984 UTM Zone 38N
Koordinatsystem, översiktsbild: ETRS 1989 LCC
Kartograf: Robert Salmijärvi & Lars Åhrberg
Tillverkningsdatum: 2016-05-30
Stockholms universitet

Figur 1. Översiktskarta över Georgien och studiestopp under resan. Framställd av: Robert Salmijärvi & Lars Åhrberg, 2016.

I Kakheti syns byar etablerade av Sovjet under 1980-talet, då tidigare bergsbefolkning tvångsförflyttades ner till rurala områden och de sovjetiska kolchoserna. Även här var bristande kunskap om skötsel av jordbruken en av anledningarna till att produktionen avtog. ”De kunde övergöda en del av marken medan de helt missade att göda en annan”, säger Vazhiko Kochiashvili på Vashlovanis nationalpark, Kakheti. Vi möter Vazhiko på en guidad tur i parken. Han har arbetat som guide här i åtta år, men kommer från en familj med flera generationer jordbrukare. I Kakheti odlas främst vete (utöver det vin som odlas i samtliga regioner i Georgien) och Vazhiko säger, med glimten i ögat, att ”Kakheti kunde nästan försörja hela Sovjet med vete under våra glansdagar!”. Idag är verkligheten en annan. När vi åker över vidderna med vete och solrosor kan Vazhiko peka på spår av gammal skogsskövling från Sovjettiden,

som bidragit till det bitvis ökenliknande stäpplandskap som här breder ut sig. Satsningen var kortsiktigt lyckad då nya marker kunde användas för veteodlingar. Konsekvensen blev dock att de naturliga skydd som träden varit mot vind och erosion, såväl som fuktsamlare i marken, försvann, vilket bidragit till att produktionen i regionen avtagit. När Sovjet föll uppkom också en energikris, då den gas de tidigare fått gratis nu slutade pumpas ut i rören (Tsikhe-lashvili *et al.*, 2012). Lokalbefolkningen i området blev helt enkelt tvungna att hugga ner de fåtal träd som fanns kvar i området för att använda som brännved. ”Jag tror faktiskt det är försent att återskapa landskapet.” säger Vazhiko, som inte har något större hopp om att de fåtal träd på fälten, som vi frågar om, ska kunna sprida sig och återskapa dessa naturliga produktionshöjande funktioner, som erosions- och vindskydd (se figur 2).

Figur 2. Forna kolchoser i Kakheti, där träd tidigare stack upp i landskapet. Lokala bönder i förgrunden, som bland annat bedriver trädplantering. Foto: Lars Åhrberg, 2016.

Vi åker bil på skumpiga grusvägar mot Vashlovanis nationalpark och Vazhiko pekar ut över landskapet. ”Där är ett gammalt magasin ifrån Sovjettiden” säger han, pekar mot ett rostigt skjul och fortsätter: ”Men det används inte längre, det går inte att förvara grödor i längre perioder nu”. Under 1980-talet kan han minnas hur vete här förvarades innan export. Men det var på tiden då vägarna underhölls ute på landsbygden. Magasinen har idag rosttat och släpper in regn, men problemet är likväl att vägarna är för dåliga för större transporter. ”Om vi får ett överskott krävs långtradare och vägarna bär dem inte hit ut” säger Vazhiko. En produktiv säsong kan snarare bli ett problem än en tillgång många gånger, då grödor ruttnar i de gamla magasinerna. Det som produceras på fälten i Kakheti är främst för självförsörjning och lokal försäljning, något som är fallet för stora delar av Georgiens jordbruk idag (Tsikhelashvili *et al.*, 2012).

–Vissa år är riktigt torra, då saknar vi bevattningen

Med nyfiken blick ser vi gamla fästen längst vägen och Vazhiko förklarar: ”Det är gamla stöd för bevattningssystem”. Det är en relik från tiden då infrastruktur, som bevattningssystem och maskiner från jordbruket, exporterades ut från Georgien efter Sovjets fall (se figur 3). Georgien är beläget precis på gränsen mellan Asien och Europa, med Stora Kaukasus som landets nordliga gräns till Ryssland och Turkiet samt Svarta Havet i väst (se figur 1). Georgiens geografiska läge, med närheten till vatten och goda transportmöjligheter till Turkiet och vidare till Europa, möj-

liggjorde en illegal försäljning av maskiner och bevattningssystem under tidigt 1990-tal (Welton *et al.*, 2013). Hela bevattningssystem, energi- och elanläggningar, såväl som traktorer och maskiner skeppades västerut för en billig peng när Sovjetunionen föll samman (Welton *et al.*, 2013). Just bevattningssystem var bland det första som försvann, då de stora nederbördsmängder som präglar Georgien fick vara säkerhet nog för ett samhälle i ekonomiskt trångmål. ”Men vissa år är riktigt torra, då saknar vi bevattningen”, säger Vazhiko. Västra Georgien har ofta problem med för stora nederbördsmängder, medan Kakheti och de andra östra regionerna snarare har brist på vatten, på grund av den bergsrygg som agerar klimatdelare och lägger de östra delarna av landet i regnskugga (se figur 1).

De maskiner och den infrastruktur kopplat till jordbruket som blev kvar efter Sovjets fall har försämrats, då tidigare regeringar inte haft möjlighet att stödja och underhålla rural infrastruktur i tider av inbördeskrig och korruption (Tsikhelashvili *et al.*, 2014). Idag syns dock satsningar i form av nyanlagda bevattningssystem och utdikningar i Georgien från såväl regering, som utländska organisationer, för att stärka upp jordbruket (se figur 3). En del mindre lyckade än andra. I en rapport från USAID 2014, framgår det att Världsbanken under 2000-talet bidragit till Georgien, Armenien och Azerbajjan med resurser för att utveckla nationella bevattningssystem. Resultatet blev i de sistnämnda länderna i generella drag lyckat, då ett nytt bevattningssystem fick större täckning och underhölls av den lokala befolkningen. I Georgien blev resultatet

mindre bra. Regeringen antog ett centraliserat styre, istället för att utbilda och låta lokalbefolkningen sköta underhållet av systemen. Konsekvensen blev ett bevattningssystem som saknade service av såväl bönder som regering, som under tiden prioriterade ett inbördeskrig med Abchazien. Vi pratar med Vazhiko om rapporten, som nickar och fyller i: ”Det finns en rädsla för storskaliga samarbeten och kooperativ, folk kopplar det till Sovjettider”.

Trots att samarbeten är nödvändiga för större inköp, utbildning, fördelning av bekämpningsmedel och gödning, är kooperativ idag sällsynt i Georgien, även i jämförelse med andra forna Sovjetrepubliker. I en rapport från FAO (Food and Agriculture Organization of the United

Nations) från 2013 framgår hur jordbruks- och landsbygdskooperativs utveckling inom Georgien, Armenien och Moldavien skiljer sig åt. Moldavien lyfts som framgångsland där de tidigt efter upplösningen av Sovjet främjat kooperativ. Landet har en i sammanhanget välutvecklad lagstiftning, där bönderna har betydande inverkan på den nationella jordbrukspolitik som bedrivs. Omkring 50 procent av landets jordbruksmarker brukas idag kooperativt. I Armenien genomförde dåvarande regering också de satsningar på att främja samarbeten vilket ledde till en markant ökning av antalet kooperativ. Allt för att säkra produktionen genom gemensam förvaltning och inköp.

I Georgien ser verkligheten annor-

Figur 3. Nya utdikningar för bevattning, med spår av gamla bevattningssystem som exporterades från Georgien efter Sovjets fall (fästet till vänster). Foto: Lars Åhrberg, 2016.

lunda ut. Regeringen har inte velat presentera kooperativ som en definierad politisk åtgärd och samarbeten är därför sällsynta, de få som finns saknar också ofta registrering. De kooperativ som däremot är registrerade har många stöd från utländska organisationer. *MercyCorps* är en av dessa. Vi träffar Giga Surukhanishvili som arbetar på *MercyCorps* i Tbilisi, för att prata om framtiden för Georgiens jordbruk. Han lyfter att framtiden ser ljusare ut med nya regeringen, vilket styrks i nämnd FAO-rapport, där det framgår att regeringen uppdaterat sin plan för kooperativ utveckling till 2020 enligt följande: "Samarbeten är en av de viktigaste förutsättningarna för att utveckla jordbruket i Georgien. Med tanke på den lilla hushållsproduktionen och splittrade markförhållanden, kan sådana förbund öka konkurrenskraften för georgiska bönder, vilket ökar deras inkomster och integrerar dem i leveranskedjan" (Millns, J., 2013).

– Regeringen nu är inte den samma som då

Vazhiko, guiden från Vashlovanis nationalpark i Kakheti, anser också han att det går åt rätt håll, såväl i Kakhetiregionen som i hela Georgien. Myndigheterna har förbättrat den hjälp och service som ges till bönderna och regeringens budget för jordbruksutveckling har stigit de senaste åren. Men service och stöd är inte felfritt. Efter Sovjets fall etablerades subventioner och skattelättnader på markarrende och gödningsmedel hos grannarna Armenien och Azerbajjan. Dessa satsningar lyste med sin frånvaro Georgien. En UNDP-rapport från 2013 visar att räntan på lån för bön-

der kan vara närmare 40 procent i Georgien medan grannländerna har halva räntan. Olika service, som att få hjälp med plöjning av jorden, kostar enligt UNDP två till sju gånger så mycket i Georgien som i dess grannländer (Welton *et al.*, 2013).

Det centraliserade styret i Georgien är fortsatt starkt, även om situationen förändras. Varje kommun i Georgien har idag ett centralkontor, dit bönder kan komma och sköta sina ärenden, lämna önskemål, klagomål och krav, som sedan delges det nationella kontoret i Tbilisi. Koordinator för jordbruksfrågor i Kakheti är den administrativa chefen Jago Yochiashvili. Han säger att: "Alla får sin röst hörd, hjälpen kan komma redan ett par dagar efter det delgivits huvudkontoret i Tbilisi" och fortsätter: "Idag är service snabb och effektiv jämfört med för 10–15 år sedan och vår regering satsar hårt på jordbruket nu". Jago får också medhåll i sin beskrivning gällande regeringens service från Giga på *MercyCorps*. "De (statligt anställda veterinärer) är snabbt på plats och lyckas motverka epidemier, de hinner dit innan det sprider sig", säger Giga. När vi veckan tidigare pratat med Vazhiko på slätterna i Kakheti, lyfter han att hjälpen visserligen är bättre idag än för ett tiotal år sedan, veterinärer kommer, men ibland månader efter rop på hjälp. När en virussjukdom härjade bland korna i Kakheti under slutet av 2000-talet, kom det aldrig några veterinärer från myndigheter. Giga menar att hjälpen fanns men inte användes på grund av böndernas brist på tilltro till myndigheterna. "Och regeringen nu är inte den samma som då, bönderna glömmer det", säger Giga och påpekar även han det ökade stödet dagens regering ger jordbruket.

Diskrepansen mellan myndigheters optimism och böndernas mer tveksamma inställning märks också när Giga talar om hur kooperativen växer och att bönder nu köper in traktorer och service gemensamt. Vi kommer och tänka på Vazhikos och Iraklis (på ISET), erfarenheter av bönder som inte vill kalla sig kooperativ, ordet som för tankarna till Sovjet. Men det finns tecken på att trenden vänder. Utmed landsvägarna, även i det mer avlägsna Georgien, syns idag uthyrningsföretag för jordbruksmaskiner, etablerade av landets tidigare premiärminister. För mindre jordbrukare med höga lån och räntesatser, kan detta vara en välkommen hjälp åren framöver.

Vem äger vad?

Regeringen har fortsatt mycket jobb framför sig med utveckling av rurala Georgien. Ett av de främsta problemen i landet är idag att ingen riktigt vet hur mycket, eller vilken typ av service, som behövs. Statistikunderlaget är bristande och för att kunna lyfta produktionen framåt med krafttag krävs fakta. Fakta om vem som äger vad, vad som odlas, fakta på exakt hur många kooperativ som finns och hur de fungerar, såväl som fakta om var bevattningsystem och infrastruktur saknas. Landreformen efter Sovjets fall skapade förvirring. Även om befolkningen fick sin mark karterad skedde ingen registrering, och många vi möter i Georgien menar att de fått mark där någon annan redan bodde, eller att de ännu inte fått klarhet i vilken mark de äger. Omkring 80 procent av jordbruksmarkerna i Georgien beräknar regeringen vara oregistrerade (Government Of Georgia, 2013).

Irakli Ugulava, medgrundare av GIS-företaget *Geoland*, arbetar med att kartera Georgien. ”Just nu ägnar jag mig bara åt att tillverka topografi- och turistkartor, om jag får” säger Irakli. Den haltande statistiken över landets jordbruk gör det svårt att skapa trovärdiga kartor åt myndigheter. Ett av hans senaste uppdrag var att kartera graden av jämställdhet i en rural del av Kakheti, utan att ha statistik på hur många invånare regionen hade. ”Det är som är som att de (myndigheterna) vill springa och hoppa innan de har lärt sig att krypa!” säger Irakli. Senare under vår resa är vi i Kolkheti nationalpark (se figur 1) och upptäcker att kartan över parken är gjord på uppdrag av *Geoland*, där betes- och jordbruksmarker finns markerade. Karteringar görs oavsett statistikens fullständighet, vilket gör att felmarginalen ofta är stor. Många av dem vi stött på i landet anser att bristen på registrering av jordbruksmark är ett av det av de största hindren mot en positiv utveckling av det rurala Georgien. Inte minst Gogita Gvedashvili på EI-LAT, en organisation som försöker locka utländska investeringar till Georgien, lyfter svårigheten i att få någon att investera när de inte kan försäkra köparen om att landet faktiskt är i deras ägo. ”Många hoppar av med rädsla för konflikter med lokalbefolkningen eller myndigheter, det blir problem med registreringsbevisen”, säger han.

Idag finns ett krav, tillika motstånd, hos bönder som Vazhiko och hans familj, att registrera sin mark. Registrering innebär möjlighet till hjälp, men också att regeringen får rätt att kontrollera och beskatta marken (Felloni, 2007). Detta gör att många bönder ser en fördel i att behålla de diffusa ägarförhållandena. Registreringen

upplevs också som krånglig (Business & Finance Consulting, 2014). Bönderna i de mer avlägsna jordbruksområdena har inte heller något större hopp om att regeringens service med veterinärer, etablering av bevattningssystem eller subventioner på maskiner och traktorer, skulle fungera nu när det inte gjorts tidigare. Detta gör i sin tur det svårt för myndigheter att ge lämpligt underhåll eller etablera nya bevattningssystem, då de oftast inte vet vad som behövs eller var, till följd av bristande statistik, registrering och kartering.

– Större produktionsmängd och högre avkastning

Den största spelaren som blev kvar av Sovjetunionen, Ryssland, är fortsatt den största importören av såväl vin och nötter som frukt från landet, vilket har gjort relationen med grannen i norr till en livsnödighet för Georgien. En relation som Georgien försöker ta sig ur, men till stor del är beroende utav (Welton *et al.*, 2013). Konsekvensen av en strypt handel syntes i det handelsembargo som Ryssland lade på georgiskt vin kring 2006. Den ryska regeringen menade på att de funnit farliga halter av ännu oklart ämne i georgiska viner och förbjöd således vinet. Relationerna blev inte bättre av oroligheterna i Sydossetien, i norra Georgien på gränsen mot Ryssland, ett par år senare. ”De åren var ren katastrof. Vi höll på att gå i konkurs” säger en guide på en vingård vi besöker i utkanten av Telavi, centralort i regionen Kakheti (se figur 1). Det är bara en av flera storskaliga vingårdar i regionen. När handelsembargot trädde i kraft hade gårdarna här plötsligt produktionsnivåer på fyra,

fem gånger så mycket som de kunde sälja. Just den vingård vi besöker överlevde det ryska embargot och nu blomstrar försäljningen igen. Men idag finns också nya marknader att närma sig. Georgien är idag allt mer måna om att stärka sina relationer med såväl EU som USA. Det finns ett ekonomiskt associeringsavtal skrivet med EU och många investeringsprojekt i Georgiens jordbruk är delfinansierade av dem (The European Union’s Neighbourhood Programme, 2012). Landet riktar idag blicken mot den västeuropeiska marknaden, samtidigt som Ryssland är den största importören av georgiska varor, vilket gör båda relationerna sköra. Georgien blir många gånger en bricka i detta politiska spel.

Det är därför med hopp som Gogita på EI-LAT ser en ökning av utländska investeringar i såväl Kakheti som i hela Georgien idag. ”Vi måste få in kapitalstarka företag, som bidrar med större produktionsmängd och högre avkastning. Det är så vi närmar oss EU”, säger han och berättar vidare om hur en bonde från Indien, som köpte mindre jordbruksareal i Kakheti för att livnära sin egen familj, mötte motstånd hos lokalbefolkningen. Däremot gjorde företaget Ferrero från Italien en lyckad satsning då de köpte större mark för nötodlingar i västra Georgien. De större bruken välkomnas generellt, medan de mindre ofta hamnar i dispyter med småskaliga eller självförsörjande jordbruk menar Gogita. EI-LAT arbetar med att liberalisera jordbruks- och markägandelagar i landet och har lämnat flertalet lagförslag till regeringen, som är under utredning. ”Men vi kan inte göra mer än att ge förslag. Sedan är det ju parlamentet som fattar besluten”, säger Gogita.

–Vi odlar inte bra teer här, men vi var tvungna under Sovjettiden

Osäkerheten kring vem som äger marken och svårigheterna att kartera landets jordbruksmarker är ett av hindren för det georgiska jordbrukets framtid, men inte det enda. Under en kväll uppe i norr bland bergen i Mestia, Svaneti (se figur 1) sitter vi runt eldstaden med den georgiska studenten Mariam Rusishvili. Vi diskuterar situationen kring landets jordbruk, som hon menar delvis är en kvarleva från Sovjets planeringspolitik. Under Sovjet låg fokus på produktion av hög kvantitet och mindre ansträngning lades på att producera jordbruksvaror av hög kvalitet. ”Ta teet till exempel. Vi odlar inte bra teer här, men vi var tvungna under Sovjettiden” menar Mariam. En forskare kring post-sovjetiskt jordbruk, Brian Kuns, fyller i Mariams tes senare under resan: ”Georgiska teer blandas ut med teer från Indien eller Kina för att kunna motsvara marknadens krav”. De i landet som idag har möjlighet att producera kvantiteter som en global marknad kräver, får svårt att hävda sig då mer högkvalitativa produkter finns på marknaden.

Med anledning av det georgiska jordbrukets produktionsgrad under Sovjet, var Georgien det land som hade absolut mest att förlora på dess upplösning. Idag kan en väg vara att fokusera på jordbruksvaror i mindre kvantiteter men av högre kvalitet, som landet har goda naturliga förutsättningar för. Detta kräver dock en lösning på problematiken kring avsaknad av statistik, som får konsekvenser i följd av bristande registrering och kartering av Georgiens jordbruk. Skalven av en delvis mistrodd regering syns i många invånares bristande vilja att bidra till

myndigheters statistik. Än idag är många arealer under dispyt och många georgiska jordbrukare har mer tillit till en familjeuppställning för 100 år sedan, än statliga dokument. Och vem kan hävda att de har fel, de familjer som levt här över såväl Sovjets uppkomst och fall som den nya georgiska statens födelse?

Referenser

- Bondyrev, I.V., Davitashvili, Z.V. & Singh, V.P., 2015: *The Geography of Georgia – Problems and Perspective* Cham: Springer.
- Business & Finance Consulting (BFC), 2014: *Georgian Agriculture Finance Bulletin*. BFC, vol. 21.
- Felloni, F., 2007: *Agricultural Development Project Completion Evaluation (ADP)*. Document of the International Fund for Agricultural Development (IFAD). 450-GE.
- Georgian National Investment Agency, 2015: *Agriculture & Food Processing*. Invest in Georgia. Tbilisi, Georgia. http://www.investinggeorgia.org/en/ajax/downloadFile/521/Investment_Opportunities_in_Agriculture [Hämtad 2016-05-25]
- Government Of Georgia – Reform in Action – Nine-Month Report July 2013 Government Of Georgia, 2013: *Nine-Month Report July 2013 – Reform in Action*. http://turkey.mfa.gov.ge/files/turkey/Government_of_Georgia.pdf [Hämtad 2016-05-30]
- Ioffe, G. & Nefedova, T., 2001: *Russian Agriculture and Food Processing: Vertical Cooperation and Spatial Dynamics*. EUROPE-ASIA STUDIES, Vol. 53, No. 3, s. 389–418. University of Glasgow, Skottland.
- Millns, J., 2013: *Agriculture and Rural Cooperation Examples from Armenia, Georgia and Moldova*. FAO Regional Office for Europe and Central Asia Policy Studies on Rural Transition. No. 2013-2. <http://www.fao.org/3/a-ar424e.pdf> [Hämtad 2016-05-25]

- The European Union's Neighbourhood Programme, 2012: *Assessment of the Agriculture and Rural Development Sectors in the Eastern Partnership countries – Georgia*. FAO Project No. GCP/RER/041/EC. EU Project No. ENPI 2012/298-262.
- The Georgian Wine Society, 2011: *About Georgian Wines*. <http://georgianwinesociety.co.uk/about-georgian-wines/> [Hämtad 2016-04-11]
- Tsikhelashvili, K. (red.), Shergelashvili, T. & Tokmazishvili, M., 2012: *Agriculture transformation in Georgia – 20 years of independence*. Modernization Georgian Style: Major Implications. The European Initiative – Liberal Academy Tbilisi. The East-West Management Institute. U.S. Agency for International Development.
- USAID, 2014: *USAID Land Tenure Georgia Profile*. USAID – From The American People.
- Welton G. (red.), Astaryan A.A. & Jijelava, D., 2013: *Comperative Analysis Of Agriculture In The South Caucasus*. United Nations Development Programme (UNDP). Georgien, Tbilisi. s. 5–105.

*Författarna är andraårsstudenter i kandidatprogrammet i geografi
vid Stockholms universitet*

Robert Salmijärvi, E-post: robert.salmijarvi@gmail.com

Lars Åhrberg, E-post: lars.ahrberg@hotmail.com